

KALUNDBORG ARKÆOLOGI FORENING

26. årgang nr. 1, januar 2012

Å. i/a Kærsus	Klimafaser Pollenzoner	Perioder	Kultingrupper	Faser/boplader	Å. i/a Kærsus		
1000	Subatlantisk IX	Historisk tid	Middelalder		1000		
0		Jernalder	Vikingetid		0		
			Germansk Jernalder	Yngre Ældre			
			Romersk Jernalder	Yngre Ældre			
1000	Subboreal VIII	Bronze- alder	Føromersk Jernalder	III II I	1000		
			Yngre Bronzealder	VI V IV			
		Bonde- stenalder	Ældre Bronzealder	III II I			
2000			Dolketid		2000		
3000			Enkelgravs- kultur	Klokkebægerkultur		3000	
			Tragt-bæger- kultur	Grubekeramisk kultur			
4000	Atlantisk VII	Kystkultur		IV-V III II I A	4000		
5000			Ertebøllekultur	Ålekistebo Stationsvej Trylleskoven	5000		
6000			Kongemosekultur	Vedbæk Boldbaner Villingebæk Blak	6000		
7000	Atlantisk VI	Jægerstenalder	Maglemosekultur	5 4 3 Sværdborg	7000		
	Boreal V			2 Bøllund			
8000	Preboreal IV			1 Sønder Hadsund	8000		
				0 Klosterlund Barmosen			
9000	Yngre Dryas III	Rensdyrjægerkultur	Ahrensburgkultur	Sølbjerg	9000		
10.000						10.000	
11.000			Bronnøsekultur	Bronnøse		11.000	
			Federmesserkultur	Slotseng			
12.000	Allerød II		Hamburgkultur	Jels	12.000		
	Ældre Dryas Ic			Meindorf			
	Bølling Ib						

Kultur- og naturudviklingen gennem Danmarks Oldtid.

FORMANDENS ORIENTERING

UDGRAVNINGER

Da der stadigvæk næsten ingen byggeaktivitet er i Kalundborg Kommune, ser det ikke ud til at der vil være mange udgravninger som vi kan deltage i i 2012. Dog har Nationalmuseet bedt os om at assistere ved deres fortsatte udgravning ved Tisse (sidste år deltog 12 medlemmer). Til foråret bliver der en mindre udgravning i Strandstræde i Kalundborg. Derudover kan der muligvis komme nogle udgravninger i forbindelse med udvidelsen af Skovvejen. Mere herom når vi har nogle konkrete planer.

E-MAIL

Et medlem har ytret utilfredshed med vores øgede brug af e-mail og er bange for at medlemmerne vil blive delt i et A-hold og et B-hold. Over 80% af vores medlemmer modtager nu e-mails fra foreningen. Det skal ses som en ekstra service og en mulighed for bestyrelsen hurtigt at kunne orientere medlemmerne imellem udsendelserne af medlemsbladet. De medlemmer der ikke har e-mail, vil fortsat modtage alt det de tidligere har modtaget. Men hverken foreningen eller museet har økonomi til at bekoste udsendelse af orienterende e-mails per post til medlemmer uden e-mail. Vi prioriterer derfor og sender kun de vigtigste meddelelser per post eller per hånd.

HISTORISK SAMFUND FOR NORDVESTSJÆLLAND

Årbøgerne *Fra Holbæk Amt* og *Fra Nordvestsjælland* er ved at blive lagt på internettet af Mads Findal. P.t. har man adgang til artiklerne fra 1907 til 1930, f.eks. Jens Nylevs interessant artikel fra 1907 "Svenskerne paa Kalundborgegnen 1658-1660". Her beskrives baseret på originale dokumenter fra tiden, egnens skæbne under belejringen af svenskerne inkl. ødelæggelsen af slottet, byen, kirkerne og gårdene. Man kan læse hvor mange gårde der var i hver landsby, hvor mange der blev ødelagt, og hvad der var tilbage af husdyr på hver gård. Se www.holbaekhistorisksamfund.dk. Klik på "register" for adgang til kronologisk/alfabetisk register over artiklerne.

Udflugt til Nationalmuseet

onsdag den 1. februar

Formålet med turen er at besøge bronzealderdelen af Oldtidsudstillingen og lære om bronzealderens hellige ceremonier og offerpraksis ved en guidet gennemgang af de mange fine offerfund, specielt fundene fra Kalundborg og omegn. Museumsinspektør Flemming Kaul fra Nationalmuseet vil være vores guide og lærer.

- Med udgangspunkt i Rørby-sværdene vil vi se på skibets betydning i bronzealderens religion.
- Med udgangspunkt i fundet af kvindeudstyr fra Vognserup Enge vil vi se nærmere på snoreskørtets betydning i bronzealderen – også som rituel dragt.
- Vi vil se mange af de fine offergaver af guld og bronze og høre om offergavernes betydning generelt, om mosen som offersted og om andre aspekter af bronzealderens kultur. Naturligvis skal vi ikke glemme Solvognens egen fortælling.

Det praktiske: Transporten foregår med tog fra Kalundborg kl. 10.11 for egen regning. Vi går de 700 m fra Hovedbanegården til Nationalmuseet. Der starter vi med at bruge en time på en anden del af Oldtidsudstillingen, hvorefter vi spiser vores medbragte mad. Gennemgangen af bronzealderudstillingen med Flemming Kaul begynder kl. 14.00. Vi tager toget tilbage til Kalundborg ca. kl. 17.30.

På websiden Guderoggrave.dk kan man lære mere om de tusindvis af offergaver og gravfund i Nationalmuseets magasin. Her kan man søge geografisk, efter anlægstype og efter specifikke genstande. Se f.eks. de 243 genstande fra Vognserup Enge.

Tilmelding til David Barry senest mandag den 23. januar per e-mail: David@Barry.DK eller telefon: 5956 5660 eller 4082 8024.

KALUNDBORG SOM KORSTOGSBY

Middelalderen kommer til at spille en voksende rolle i Kalundborg Museets virke og dermed nok også i foreningens aktiviteter. Som i nok har læst i lokalaviserne, arbejdes der turistmæssigt på at brande Kalundborg som en korstogsby. Men hvad var korstogene egentlig?

Korstogene varede ca. 500 år fra omkring 1100 til omkring 1600. Nogle af ridderordnerne lever fortsat, selv om de ikke længere er militære, f.eks. Johanniterordenen (Knights of St. John eller Knights Hospitaller) grundlagt i 1119 i Jerusalem efter det første korstog. Ordenen der regerede Rhodos fra 1309 til 1522 og derefter Malta indtil 1798, har nu hovedkvarter i Rom. Den har suverænitet som et land, har observatørstatus i FN, opretholder sin tilstedeværelse i 120 lande og har diplomatiske forbindelser med 104 lande!

Hvad var formålet med korstogene, hvem organiserede dem, hvad opnåede de, hvad resulterede de i, og i hvilket omfang og hvornår deltog Danmark/danskerne? Er de noget man skal være stolt over eller skamme sig over? Korsførererne dræbte mange hedninge og muslimer, men måske ligeså mange jøder og kristne. Nogle jøder betragter korstogene som de første holocauster! Ortodokse kristne er heller ikke begejstrede for korstogene eftersom korsførererne ødelagde og plyndrede Konstantinopel, den kristne civilisations hovedstad, og vanhelligede kirkerne og massakrerede de kristne indbyggere. Der ved gav de dødsstødet til det meget kultiverede Byzantinske Rige.

Det er nærliggende at spørge om brandning af Kalundborg som korstogsby vil være gavnlig for turismen i Kalundborg, eller om det vil skade Kalundborgs omdømme og få muslimer, jøder, ortodokse kristne og folk fra de baltiske lande til at se skævt til os (endda meget skævt)? Disse og andre spørgsmål vedrørende korstogene har jeg tænkt at skrive lidt om i de kommende numre af medlemsbladet

David Barry

FRA ARKÆOLOGIFORENINGENS REKOGNOSCERINGER I 2011

I medlemsbladet januar 2011 blev der bragt et oplæg med eksempler på, hvilke informationer vedrørende fortiden, der kan være mulighed for at konstatere langs nutidens kyster. Af metodiske årsager ville det efter den gamle redaktørs opfattelse være ideelt over en årrække at eftergå samtlige kyststrækninger, der findes inden for Kalundborg Museums arbejdsområde, fra en ende af. Men af andre årsager kan der være grund til at gribe sagen an på anden vis.

Reersø

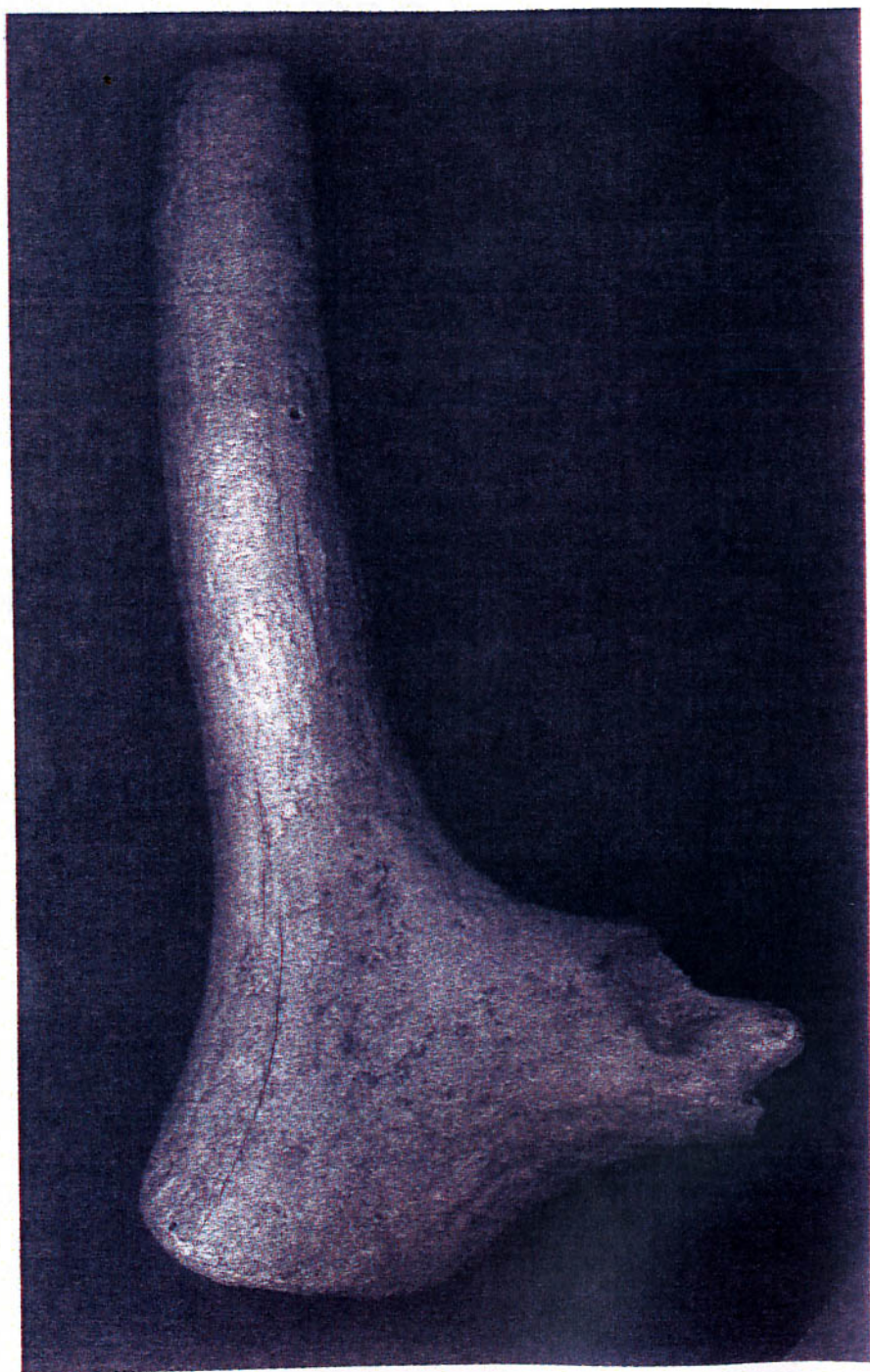
D. 2. april 2011 afsøgte en gruppe af arkæologiforeningens medlemmer en ca. 4 kilometer lang strækning langs syd- og vestkysten af Reersø. Kalundborg Museum var i forvejen i besiddelse af to af hinanden uafhængige indberetninger om et "kulturlag" med flint, der var under nedbrydning over en længere strækning af Reersøs sydvendte kyst. Den ene af meddelelserne mente, at der næppe var tale om en egentlig køkkenmødding p.g.a. få muslingeskaller, men snarere en boplads. Efter arkæologiforeningens besøg må vi nok konstatere, at vi i forbindelse med vores rekognoscering i april 2011 næppe havde erkendt "kulturlaget", hvis ikke vi havde haft en afsætning på kort til rådighed, idet det meste af flinten på denne strækning havde karakter af at være "naturflint". Der blev dog påvist lidt spredte mere eller mindre ukarakteristiske flintafslag, der især udmærkede sig ved at være voldsomt vandrullede ligesom "naturflinten". Denne flint lå i en gammel stenet strandvoldsdannelse, der formentlig har årtusinder på bagen og bær preg af at være blevet omlejret adskillige gange.

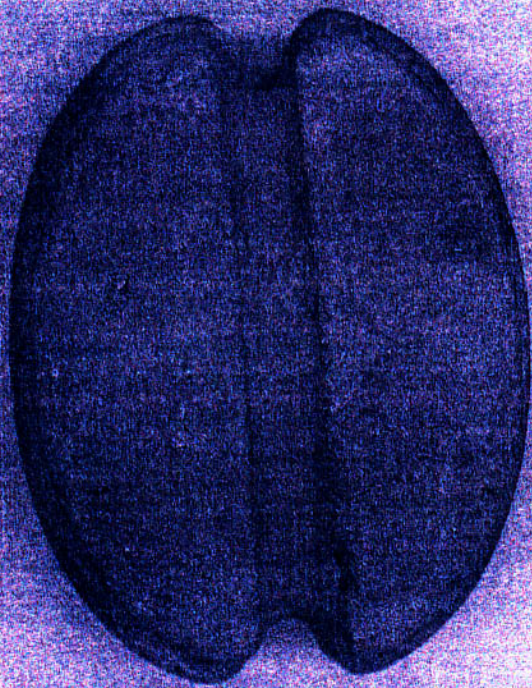
Det var kun få genstande, vi fandt det umagen værd at hjembringe. Der drejer sig blandt andet om et stykke kronhjortetak, som var en hel del vandrullet, men måske alligevel temmelig interessant. Det skal indskydes, at hjortetakken **ikke** blev fundet i forbindelse med

"kulturlaget" men noget længere mod øst. Selv om formodede bearbejdningsspor på kronhjortetakken er lidt usikre på grund af vandrulning, er det dog indtrykket, at den yderste spids af en sprøse er blevet fjernet fra stykket efter forudgående bearbejdning. Den opsamlede genstand havde næppe ligget længe på strandbredden, hvor den nok var skyllet ind fra en submarin stenalderboplads for ikke særlig længe siden. Et nyt brud på stykket tyder på, at det undervejs har fået en temmelig ublid medfart. Fra den submarine orte bølgeplads Tudsehage kendes et stykke kronhjortetak, der minder temmelig meget om det fra Reersø. Redskabet fra Tudsehage betragtes som en slags trykstok, hvor den påsiddende del af stammen har fungeret som håndtag. (Lotz, Per: Gamle og nye fund fra bunden af Storebælt. Arkæologi for alle. 10. årgang. Marts 2000. Nr. 1).

Der blev hjembragt et enkelt flintredskab fra "kulturlaget" i form af en temmelig stor skiveskraber. Denne skraber har, i modsætning til den øvrige flint, der er set i strandvolden, ikke nævneværdige spor af vandrulning, men overfladen på skraberen bærer dog umiskendeligt præg af at have en vis alder. Så vidt jeg lige husker, er det Klaus Ebbesen, der i en artikel har nævnt, at skiveskrabere, der er væsentligt større end almindeligvis kendt i stenaldersammenhæng, formentlig hører til i bronzealderen, selv om der også i denne periode findes en hel del skiveskrabere i "normalstørrelse". Det giver med andre ord mulighed for, at omtalte skiveskraber kan repræsentere en eller anden form for aktivitet i bronzealderen, som kan have fundet sted på stenalderens gamle strandvolde. Men her er vi naturligvis ude i rent gætteri.

Der var også lidt sjove fund fra historisk tid i form af 3 karakteristiske flade ovale netsynk med rille til fastbinding. De er ret almindelige at finde på strande, hvor der har været drevet fiskeri i lidt ældre tid. Mange af dem har været lavet af mursten, men der er også eksempler på, at de er blevet støbt i cement eller tilvirket af flade sandsten i passende størrelse. Selve fænomenet netsynk af sten eksisterer langt tilbage i oldtiden, og i de ovenfor nævnte former fra historisk tid har de vel været i brug indtil for 100 år siden eller nogle steder måske senere end det.

Reersø er i øvrigt under voldsom forandring. Vi kunne konstatere, at de høje stejle kystskrænter på vestsiden er under konstant nedbrydning. I andre områder ses lave strandvoldsdannelse, der må være dannet i stenalderen, strækkende sig et godt stykke ind på øen. Ved stenalderhavets højeste vandstand så Reersø meget anderledes ud end nu. På kortet fra arkæologiforeningens medlemsblad september 1992 ses de datidige omtrentlige kystlinier angivet.

Istebjerg

En planlagt kystrekognoscering d. 12. april 2011 blev som udgangspunkt forlagt til Istebjerg. Her var der blevet klargjort til en privat skovrejsning. Vejrprognosen så, efterhånden som vi nærmede os dagen for rekognosceringen, imidlertid rigtig dårlig ud, hvorfor datoen blev udskudt til d. 18. april. Uheldigvis for os blev skovrejsningen fremskyndet til at skulle finde sted på netop denne dato, således at vi ikke rigtig kunne komme til, så vi måtte i stedet finde på noget andet. På marken, hvor den nye skov ved Istebjerg nu er plantet, er der en ældre indberetning om et megalitanlæg. Anlægget er registreret af Henry Petersen ved herredsberejsningen i 1881: *4 store Stene stod som Rest af en Dysse og maatte sprænges. I Siden af den omgivende Jordhøjning, der havde været omsat med sten, fandtes mod N. Ø. en lille Stenkiste med Aske. (paa Lodden fundet en spidsnakket, sleben Kile med nytillhuggen Æg).*

Men der findes faktisk en endnu ældre optegnelse, hvor megalitanlægget er nævnt. Det drejer sig om Grevskabsinspecteur på Lerchenborg Frederik Beck's optegnelser fra 1861 over Tømmerup Sogn under Istebjerg Marker: *Paa Matr. No. 5 har staaet en Høi med Steensætning omkring uden Navn.*

De gamle oplysninger peger i retning af, at megalitanlægget i sin tid har været dækket af en jordhøj omgivet af randsten. Den lille stenkiste med aske er sandsynligvis en sekundær begravelse fra yngre bronzealder.

Det var blandt andet målet med den planlagte rekognoscering at forsøge

at lokalisere megalitanlæggets eksakte beliggenhed. Man kan spørge sig selv, om den slags nu reelt er muligt, når anlægget er fjernet for så mange år siden. Og det kan det til tider faktisk godt være. For mange år siden rekognoscerede arkæologiforeningen i forbindelse med Saltbæk Vig-projektet på nordsiden af Rungeløse Bjerg ved Kåstrup, hvor Rungedyssen stadig ligger på det højeste punkt 31 meter over havets overflade. Henholdsvis nord og nordvest for Rungedyssen har der ligget 2 for længst sløjfede dysser. Deres positioner var dog ved arkæologiforeningens rekognoscering lette at konstatere. Den ene markerede sig med meget store mængder hvidbrændt flint, som har været almindeligt anvendt som gulvlag i dysser og jættestuer. Den anden viste sig som et tætliggende lag friskt opløjede ensartede sten, som uden den helt store tvivl oprindelig har dannet gulvlag i dyssen.

Ud over det ovennævnte kan gulvlag være lagt af ubrændt knust flint, og tømursfliser kan være til stede. Og er man heldig, kan der være gravgods tilstede.

Nogle oldtidsmennesker må jo i sin tid have bygget megalitanlægget, og de har sikkert boet i nærheden. En del af den påtænkte opgave gik derfor ud på at forsøge at opspore den boplads, der må have hørt sammen med gravmonumentet. Men en sådan boplads kan lige såvel ligge på en af nabomarkerne.

Trods de bedste intensioner fra arkæologiforeningens side og lodsejerens gode vilje faldt tingene ikke helt i hak. Men spørgsmålet er, om nye rekognosceringer i den nyplantede skov kunne være interessant? I givet fald er ejeren af den nye skov fortsat særdeles imødekommende.

Reerslev

På grund af de ovenfor nævnte komplikationer i forbindelse med den planlagte rekognoscering d. 18. april ved Istedbjerg blev dagens rekognoscering forlagt til Reerslev. Også i dette tilfælde var der tale om et større areal, der var klargjort til privat skovrejsning. Der var ingen SB-

registreringer på selve arealet, men praktiske erfaringer har jævnligt vist, at manglen på registreringer langt fra altid betyder, at der ikke kan have fundet forhistoriske aktiviteter sted på et givet areal.

På nabomarken til det areal, vi rekognoscerede, ligger resterne af et megalitanlæg, Reerslev Sogn SB 7. Det er registreret og beskrevet i 1892 og igen i 1940. Ved en nyberejsning i 1984 er anlægget beskrevet således. *Dysse. Højen måler nu ca. 0,7x12x12 m, rundet form, god pløjeafstand, lidt diffus fod. Dyssen består af nærmest aflangt kammer med 2 bæresten mod N, 1 V, 2 S, ingen øst. Dækstenen er flækket, så kun halvdelen mod V findes. Ejer sagde, at resten var brugt til en mølle/møllerende i nærheden. Kilespor i 2 nordlige bæresten. Kamret måler ca 2,7x1 m. Dækstenen rager ca 2 m op over højen. Der findes enkelte marksten på højen og i kamret. De 2 ældre løvtræer på højen er plantede, der findes desuden lidt buskads. Lige V for gården findes flere store stendynger med ret store sten, måske fjernede randsten? Ejer: dyssen ligger ret højt, vidt udsyn, ca 250 m fra landevej. Ejer (konen) fortalte, at de ved markarbejde havde fundet sten på række ca 0,40-0,50 m store, men straks tildækket igen, da de var ved at tilså. Fra jordfæstegrav? Vistnok på skråning N for gården. ** Seværdighedsforklaring ** Runddysser, ret højt i åbent landskab, vidt udsyn. Bevoksning: 1984: Græs og løvtræer.*

Som det fremgår af berejsningsteksten, har dyssen, eller rettere sagt resterne af den, en flot beliggenhed med et stort udsyn, og det var da også her, frokosten blev indtaget. Megalitanlæg er ikke opstået af sig selv. Det er folk, der i oldtiden har bygget dem, og de må have boet i nærheden. Der var imidlertid ikke mange tegn på, at megalitbyggerne havde boet på lige netop det areal, vi gennemgik. Det eneste rimeligt sikre neolitisk flintredskab, der blev hjembragt, var en såkaldt skivekniv. Derudover blev konstateret, men ikke hjembragt, en lille flække, nogle få ukarakteristiske flintafslag og et par stykker hvidbrændt flint fordelt over et større område, men observationsforholdene var langt fra optimale. Selv om skiveknive egentlig er ret karakteristiske ved nøjere eftersyn, viser erfaringerne, at de ofte bliver anset for blot at være simple afslag. Derfor lidt mere om skiveknive ved en senere lejlighed i

medlemsbladet. I øvrigt kan skiveknive i nogen grad tillægges en daterende værdi, idet de overvejende er samtidige med dysserne.

Under en stor del af rekognosceringen ved Reerslev havde deltagerne udsigt til en meget stor natursten. Den kaldes for Djævlестenen. Mads Lidegaard omtaler stenen i "Danske sten fra sagn og tro": *Djævlестenen, Reerslev s. Høng K., er en stor vandreblok i åben mark 20 m syd for Rishjergvejen 1 km øst for Reerslev, 4,5x4x2 m, grovkornet, rødlig. Øverst er der en større hulning samt flere revner.*

En trolde har kastet den fra Ringsted eller Roskilde mod Sæby Kirke eller fra Kuglehøj mod Reerslev Kirke. Else Moltke, Nørager, fortæller dog, at den er kastet af en djævel fra Skåne mod Kundby Kirke.

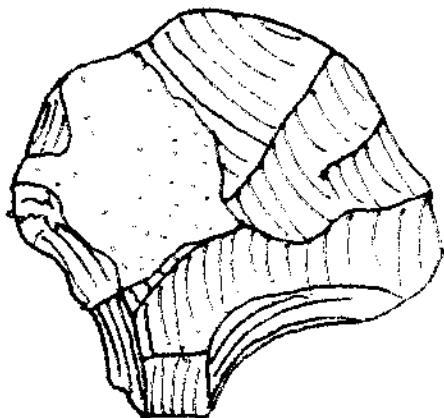
Trolde er så vidt vides stort set uddøde, og det er sikkert heldigt, når man betragter de store sten i det danske landskab, de har gået og kastet rundt med.

Da det som oftest er oldsager, der sinker arkæologiforeningens arbejde, fik vi lidt tid tilovers. Reerslevegne er meget rig på dysser, og vi tog os tid til at besøge en af de mere spektakulære. Vejen, der forløber tæt op til den store langdysse hedder Hestehaven. Og det navn leveres der absolut op til. Der er hegn rundt om næsten hele dyssen bortset fra et kort stykke, der fra den offentlige vej giver bekvem offentlig adgang til dyssen, der fremstår prisværdigt vedligeholdet. Hegnet holder et større hestehold i behørig afstand fra at beskadige dyssen. Gården, der ligger ved siden af, hedder meget betegnende Langdyssegården. Der er i øvrigt en udmærket informationstavle ved langdyssen, som absolut er et besøg værd.

Langdyssen er en af de mere imponerende med en længde på ca. 100 meter. Den er registreret og beskrevet i 1892 og igen i 1940. Ved nyberejsning i 1984 beskrives: *Den måler ca 2x100x8 m (højrest mod SØ, hvor terrænet er lavest), retning NV-SØ. God pløjeafstand. 3 kamre oprindeligt. Dæksten ca 0,60 m op over højen. Mod N: En lavning ca 3x2 m i højens retning. Mod S: En lidt mindre aflang dæksten i højens retning. Der ses en del randsten. Mod SØ 6, SV 40, NV 3, NØ 59, flere udvæltede, ret tilgroede. I NV en nærmest rampeformet stensat*

*indgravning, antagelig sekundært nyere anlæg, mål ca 3x2 m til ca 0,5 m dybt, ret tilgroet. Der ser ikke ud til at være fjernet rundsten, snarere tilgroede. Dyssen er tilgroet med græs og enkelte buske, især mod SØ. Den ligger på skråning, ned mod moseområde mod SV, helt ud til landevejen mod SSV. Nær andre dysser. Ejer: ** Seværdighedsforklaring ** Stor langdysse m/ rest af 3 kamre. På skråning ned mod moseområde. Bevoksning: 1984: Græs og løvkral.*

Vi gav os også tid til et kort besøg i den lille mindelund ved Tågerup. Dette i dag fredfyldte og idylliske sted er et mindesmærke over en dramatisk begivenhed, der udspillede sig under 2. verdenskrig. Her styrtede ifølge oplysninger på internettet det engelske bombefly, Stirling III BF515, ned den 29. april 1943 efter beskydning fra et tysk jagerfly. Alle syv besætningsmedlemmer omkom ved styrtet. Natten mellem d. 28. og 29. april 1943 foretog det engelske Royal Air Force (RAF) krigens hidtil største minering. 226 fly kastede 593 miner i danske farvande og i Østersøen. Da det var overskyet i flere mineringsområder, måtte bombemaskinerne flyve ekstra lavt for at få landkending, før minerne blev kastet på de rigtige positioner. Dermed blev flyene lette mål for flak (anti-luftskyts).

En bronzealdercelt

Moses, Job og Sankt Jerome

En celt (eller en dølleøkse som den også kaldes) er en ret smal økse der ender i et skaftør (en dølle). Celten har været skæftet på et vinkelbøjet træskaft og bundet fast dertil. Celte af bronze kendes gennem det meste af bronzealderen og er ret almindelige som offergaver. I Danmark er der fundet over 1.000 bronzealdercelte, hvoraf ca. 50 er fundet i Kalundborg Museums område. Se Jens' artikel i Årets gang 2007 (dengang var der fundet 44 – for nylig fandt Jens og jeg endnu en ved Tranemosen).

Men hvorfor hedder disse genstande egentlig celte? Det umiddelbare svar er at det er den arkæologiske betegnelse givet til sådanne genstande i begyndelsen af 1700-tallet, da de første arkæologer begyndte at finde og beskrive dem. Moderne latin var dengang arbejdsproget blandt de lærde, og i en af datidens latinske glossarier fandtes ordet *celtis* (eller *celtes*) defineret som en slags oldtidsmejsel af metal. Derfor besluttede arkæologerne at bruge *celtis* som fagterm af genstandene. Men der er mere til historien end det.

Kort forinden publicerede Du Cange i 1678 et glossarium med middelalderlatin oversat til 1700-tals latin der inkluderede ordet *celtis*. Du Cange fandt *celtis* i manuskripter af 1300-tals skribenten

Guilemus Britonus, der henviste til ordet *celte* i datidens latinske bibel (Vulgata) i Jobs Bog 19:24. Her står der *Stylo fereō, et plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice*, der i den danske bibel skrives ”med griffel af jern med bly indristet i klippen for evigt!”, og hvor *celte* er oversat som ”med griffel af jern”.

Ordet *celte* var ukendt bortset fra i Job 19:24, men Guilemus Britonus konkluderede baseret på latinsk grammatik at ordet måtte været ablativformen af et ukendt navneord *celtis* (eller *celtes*), dvs. at *celte* betød ”med en *celtis*”. Fra Job 19:24 konkluderede han at siden Guds ord blev indristet i sten ”med en *celtis*”, måtte en *celtis* være en mejselagtig metalgenstand. Sådan definerede han så ordet *celtis*, som senere kom ind i Du Canges 1678-glossarium. Ordet *celtis* fandtes ellers kun i en håndfuld senmiddelalderlige latinske tekster samt i en 800-tals kopi af Philoxenusglossariet.

Selv om ordet *celtis* kun fandtes i senmiddelalderlige latinske tekster, var det faktum at det fandtes i nogle af datidens latinske glossarier, og specielt at *celte* eller ”med en *celtis*” fandtes i Biblen, måske nok til at overbevise disse tidlige arkæologer om at *celtis* var et ægte latinsk ord for en mejselagtig metalgenstand. Ordet blev hurtigt accepteret som en fagterm i latinske tekster og blev kort derefter optaget i det engelske sprog i formen ”celt” i 1715.

Et spøgelsesord

Det er dog meget tvivlsomt om navneordet *celtis* (eller *celtes*) nogensinde har eksisteret i oldtidslatin, noget der har været diskuteret blandt akademikere siden Lainster skrev om det i 1925. Konklusionen er at det er et såkaldt spøgelsesord, dvs. et meningsløst ord hvis eksistens ikke skyldes lang tids brug, men er resultat af en fejl.

Fejlen opstod ved fortolkning af det ukendte ord *celte* i Job 19:24 i Vulgata-biblen. Det anses for enten en oversættelsesfejl eller en skrivefejl – der skulle i stedet have stået *certe*, hvilket betyder ”sandelig” eller ”nok”. Fejlen stammer nok tilbage fra Hieronymus

(Saint Jerome på engelske), der redigerede/genoversatte Biblen i årene 382 til 405 e.Kr. Om det var ham der kom til at skrive *celte* i stedet for *certe*, eller en af dem der kopierede hans tekst, er uvist. Indtil 1592 blev biberne produceret ved at skrive af i hånden efter Hieronymus' latinske oversættelse, dvs. Vulgata-biblen. Fejlen kom ind i den første trykte udgave af Vulgata-biblen fra 1592. Den blev den officielle bibel for den katolske kirke og blev først redigeret igen i 1907. Fejlen er dog ikke med i Codex Amiatinus fra omkring 700 e.Kr., som er den ældste næsten komplette Vulgata-bibel, og som betragtes som den mest retvisende kopi af Hieronymus' tekst. Den blev lavet i England som gave til paven og er nu i Firenze. Her står der *Stylo fereō, et plumbi lamina, vel certe sculpantur in silice*.

Således er det engelske ord *celt* (og derved også det danske ord *celt*) udsprunget fra et ikke-eksisterende latinsk ord *celtis*, der er opstået som fortolkning af det ikke-eksisterende ord *celte*, der er en fejl-skrivning af det latinske ord *certe* i Job 19:24 i Vulgata-biblen.

Hvad med den oprindelige tekst af Job?

Denne artikel startede med en bronzealdercelt. Bronzealderen i Danmark var fra 1700 f.Kr. til 500 f.Kr. mod fra 3300 f.Kr. til 1200 f.Kr. i de bibelske lande. Skrifterne der udgør Det Gamle Testamente, blev skrevet på gammel hebraisk over en periode på ca. 1000 år fra ca. 1400 f.Kr. Modsat mange af skrifterne der kan dateres på baggrund af de historiske begivenheder der nævnes i dem, er det usikkert hvornår Jobs Bog blev skrevet. Nogle akademikere tilskriver Moses bogen.

Der findes ingen gamle hebraiske manuskripter af Jobs Bog. De manuskripter der findes, stammer fra omkring 1100 e.Kr. Dødehavsrullerne indeholder heller ikke Jobs Bog på hebraisk, men to af rullerne er targumer af Jobs Bog, dvs. oversættelser fra hebraisk til aramæisk, som var sproget brugt af Jesus, og det almindelige sprog i Israel fra 539 f.Kr. til 70 e.Kr. Disse stammer fra omkring 100 e.Kr. Begge er meget medtagne og indeholder ikke Job 19:24.

Omkring 300 f.Kr. blev Det Gamle Testaments skrifter oversat til koiné græsk, som var sproget i det østlige Middelhavsområde fra 323 f.Kr. til 600 e.Kr. Oversættelsen hedder Septuaginta. De ældste kopier af Septuaginta er Codex Vaticanus og Codex Sinaiticus, der begge stammer fra omkring 350 e.Kr. Sidstnævnte er skannet ind på internettet. Siderne findes på fire forskellige museer, og man har kun for nylig fundet ud af at de stammer fra samme codex (bog). Codex Sinaiticus er den vigtigste kopi af Septuaginta idet den indeholder mange rettelser. Job 19:24 findes i Codex Sinaiticus, men er endnu ikke oversat til engelsk. Den officielle engelske oversættelse af Septuaginta er baseret på Codex Vaticanus, men skal nu rettes så den passer til Codex Sinaiticus.

I 200- og 300-tallet blev nogle af de bibelske bøger oversat til latin. I 382 bad paven Hieronymus om at revidere disse oversættelser. Det endte med at han reviderede eller genoversatte de fleste af disse latinske oversættelser og oversatte resten fra hebraiske og aramæiske manuskripter eller forskellige udgaver af Septuaginta. Hans arbejde resulterede i Vulgata-biblen, som var den officielle bibel i Europa over de næste 1000 år.

Biblen som vi kender den, er et resultat af en lang vandring af ordene fra den oprindelige tekst gennem mange hænder, sprog og oversættelser. Der er både store og små forskelle mellem de jødiske bøger og de kristne bøger, bl.a. fordi de moderne hebraiske tekster ikke er baseret på de samme gamle hebraiske manuskripter som den koiné græske oversættelse der er basis for den kristne bibel. Der er f.eks. stor forskel mellem Job i den jødiske bibel, Job i Dødehavsrullerne, Job i Septuaginta og Job i Vulgata-biblen.

Hvad der stod i den oprindelige Job, vil vi nok aldrig få at vide, medmindre et oprindeligt manuskript på hebraisk dukker op en dag, hvilket er usandsynligt da de papyrus- og læderruller man brugte dengang, holder meget dårligt. Men uanset dets lidt usædvanlige oprindelse vil ordet celt nok forblive en arkæologisk fagterm.

David Barry

GENERALFORSAMLING

onsdag d. 29. februar 2012
kl. 19.30 i museets foredragssal

Dagsorden:

1. Valg af dirigent.
2. Formandens beretning.
3. Fremlæggelse og godkendelse af regnskab.
4. Valg af bestyrelse og suppleanter:
På valg til bestyrelsen er:
Linda Eriksen
Karen Boysen
5. Valg af revisorer og suppleanter.
6. Fremlæggelse af planer for kommende år.
7. Behandling af indkomne forslag.
8. Fastlæggelse af kontingent for 2013.
9. Eventuelt.

En undersøisk stenalderboplads ved Tudse Hage

Efter generalforsamlingen vises der en halvtimesfilm "Dyk ned i historien", der handler om den marinarkæologiske udgravning af den stenalderboplads ved Tudse Hage, som vi besøgte i august sammen med Per Lotz